

КАТАСТРОФАТА: ЕЗИКОВИЯТ ПОРТРЕТ НА МЕДИЙНАТА СЕНЗАЦИЯ. МАНИПУЛАТИВНИ И КОМУНИКАТИВНИ СТРАТЕГИИ ПРИ ОТРАЗЯВАНЕТО НА КАТАСТРОФИ В БЪЛГАРИЯ

Д-р Маргарита Гергинова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящото изследване проследява ролята на медиите при отразяването на катастрофи в обществото, както и подробен езиков анализ на репортажи, текстове и предавания, отразяващи пътнотранспортни произшествия. През последните няколко десетилетия България е сред водещите страни в класациите за най-много жертви при инциденти на пътя. Агресивното поведение се дължи на няколко фактора – неработещ контрол на движението за налагане на санкции и прилагане на закона в цялата му строгост, лоша пътна инфраструктура, лоша подготовка на младите шофьори, лошо образование, като цяло, и неработещо съзнание на обществото, за което и най-много са виновни медиите заради манипулативните си и комуникативни стратегии при отразяването на автомобилните катастрофи в България.

Ключови думи: медии; инциденти; общество; манипулативни стратегии; синтаксис

В последните няколко десетилетия България е сред челните страни, които водят класациите за най-много жертви в пътнотранспортни произшествия. „Войната по пътищата“ става все по-яръстна и всеки ден загиват хора в нея. Въпреки непрестанно присъстващата в новините черна статистика, нито агресорите зад волана, нито потърпевшите от тяхното поведение намаляват. Напротив, голяма част от шофьорите карат все по-безразсъдно – с твърде висока скорост, употребили наркотици или алкохол, с усещане за безнаказаност сядат зад волана, за да осигурят цифри в статистиката. По някаква причина обществото не проумява, че това „може и на мен да се случи“, и с пасивната си гражданска позиция позволява на „убийците“ да убиват със своето безумие, агресия и превозно средство. Подобно поведение на пътя се дължи на няколко фактора – нефункционален пътен

контрол, който да санкционира и да налага закона в цялата му строгост, лоша пътна инфраструктура, слаба подготовка на младите шофьори, слабо образование, като цяло, и нефункционална информираност на обществото, за което най-голяма вина носят медиите.

Изследванията върху медиите са част от научните търсения, които представят как журналистиката в различните ѝ форми (онлайн, телевизия, радио и т.н.) влияе върху обществото и колективното съзнание за осмислянето на гражданските проблеми, както и кризите и бедствията, като цяло. Чрез научни изследвания и експерименти е установено, че медиите оказват влияние върху общественото възприятие. Медиите са, т.нар. „фина настройка на обществото“, която задава и определя темите, които ще коментира и възприема социалната маса. Често в ефир се съобщават шокиращи и трагични новини, такива, които показват смърт и жертви, отколкото „стандартни“ новини. Представянето на новини, свързани с лични или общомасови трагедии, засилва обществения интерес към подобни събития и намалява вниманието към други, като по този начин фино променя общественото мнение, а с това и изискванията към управниците и закона.

В настоящата статия, част от по-мощно изследване върху аспектите на общуване по време на криза в България, ще бъде разгледан езикът на медиите, чрез който се съобщават катастрофи и последствията от тях. Ще се акцентира върху образите на причинителите на пътнотранспортните инциденти, жертвите на пътнотранспортните произшествия и реакцията на медиите при отразяването на подобни новини, от една страна, по линията „обективност – субективност“ спрямо инцидента и от друга – като моделиращ орган на общественото мнение.

На базата на сравнителен анализ ще бъдат разгледани лингвистичните модели при съобщаване и отразяване на катастрофата, причинена от Георги Семерджиев, който заради употреба на алкохол, наркотици и скандално превишена скорост отне живота на две млади жени. Ще се проследят още и:

- манипулативните и комуникативните стратегии в медиите;
- обективност и субективност при отразяване на събитието;
- лингвистична експертиза на криминално проявения тип.

Широко известно е, че медиите преди всичко търсят аудитория и висок рейтинг, които са фундаментални за физическото им съществуване. Именно по тази причина често в новинарските репортажи се губят безпристрастността и точността при представяне на събитията. Често новините се търкуват и прекрояват по различни начини, за да звучат ексклузивно, любопитно, шокиращо и т.н. Има няколко техники за постигане на тези ефекти – завоалиране (от какъв ъгъл се представя новината); конкретиза-

ция – представят се конкретни факти, а не се дава общ поглед на случката; опростяване на реалността; поляризация; интензификация – налага се конфликтът, а не решението; персонификация – събитията се представят през образа на индивид с необичаен и интересен за аудиторията профил; стереотипизиране – новината трябва да се впише в определен набор от образи, най-често „лошият и добрият“.

Прилагането на подобни техники трансформира автентичното събитие, за да се представи на аудиторията тенденциозен поглед върху реалността, и ако потребителите нямат критично мислене и са част от обществото, за което „телевизорът е прозорец към света“, това би променило цялостната им оценка към заобикалящата ни реалност. Разбира се, журналистиката работи и с методи като завоалиране на информацията, когато се скриват определени факти и не се представя цялостно информацията; манипулация, когато фактите се манипулират чрез хиперболизация, маргинализация или двусмислици; а в определен тип медии се наблюдава и фалшификация, т.е. представяне на неверни факти, за да звучи историята още по-скандално и да привлича аудиторията.

Манипулирането на новините, като цяло, често се отчита през синтаксиса. В много случаи заглавието или анонсът въздействат през използваните глаголи и предикативни изрази за емоции, употребени за обявяване на катастрофата или последващите действия (разследване, информация за жертвите и т.н.):

„Кървав детайл от катастрофата със Семерджиев го заковава“¹

„АДЪТ НА „ЧЕРНИ ВРЪХ“: Смразяващи кадри от жестоката катастрофа“²

„Тежка катастрофа в София: Загинаха две пешеходки, шофьорът на джипа-извършител е избягал“³

„Камери са записали тежката катастрофа с две жертви в София, кадрите отиват в полицията“⁴

Използването на преходни глаголи експлицира по-точно връзката между семантичните роли и синтактичната функция на елементите, на които се приписват ролите от инцидента. В зависимост от това как трябва да бъдат разпределени вината или заслугите между участниците в катастрофата, има избор между деятелен или страдателен залог, като ролята на подлога може да бъде подчертана, сведена до минимум или напълно пропусната.

Деятелният залог се употребява, когато се цели фокус върху извършителя на действието, и предполага поемане на отговорност за извършеното действие:

„Бивш футболист уби 2 жени и избяга от катастрофата“⁵

„Два дни преди адската катастрофа Семерджиев откраднал гориво от бензиностанция“⁶

В тази група примери конструкцията на изречението изразява директно обвинение към Семерджиев като извършител на действието, което пренася отговорността към конкретната личност. Страдателният залог, от друга страна, дава на историята нова гледна точка и създава различен ефект. При изречения в пасив извършителят на действието избледнява, като акцентът пада върху лицата или предметите, засегнати от действието, с което се търси емоционален ефект чрез състрадание към жертвата:

„Снимка показва ужаса от катастрофата в София, при която загинаха две млади момичета“⁷

„Ужасът от „Черни връх“: Части от труповете на двете момичета са разхвърляни на плочките“⁸

В тази група с примери акцентът е върху жертвите и причината за тяхната смърт със съществителното „катастрофа“, а физическият извършител на действието е неназован и маргинализиран, дори напълно заличен.

Синтактичната манипулация в новините, съобщаващи катастрофи, се реализира и през контекста, пермутацията, инициализацията и внушени-ята. Един от медийните похвати е пермутацията, а именно първата дума от изречението привлича вниманието на слушателя или читателя и в този смисъл тя е решаваща за интерпретацията му на останалата част от изречението. Както бе споменато по-горе, подлогът на изречението обикновено се разглежда като лицето, отговорно за действието.

Специфичните термини, използвани за означаване на катастрофа, могат да повлияят на начина, по който аудиторията интерпретира случилото се. Например употребата на безлични изречения, в които липсва подлог *„Причината за инцидента е преминаване на червен светофар и вероятно превишена скорост“⁹*, замъгляват ролята на извършителя в действието, намалявайки очевидната му вина. Употребата на безлични глаголи и изречения влияе върху начина, по който хората помнят събитията, на които дори е възможно да са били и очевидци.

Друг метод за отклоняване на вниманието на обществото към извършителя е поставянето на акцент върху предметите, а не върху лицата. Метаезиковата функция на журналистическата реч задава дефиниции и тълкувания на отразената катастрофа, като не бих могла да дам категоричен отговор съзнателно или не репортерите представят своето тълкуване на събитията, като обезличават и в някаква степен дори оправдават виновниците и причинителите на смърт в катастрофите чрез употребата на обезличени откъм деятел конструкции в дефиницията на извършителя на гибелното деяние:

„Две млади жени са жертвите на кошмарната катастрофа в София снощи“¹⁰ „Тежка катастрофа в София взе жертви, кола се врязва в метростанция“¹¹

„ИЗВЪНРЕДНО! Адска катастрофа в София – пешеходци са убити на място, кола ги помете при подлез на метрото“¹²

При отразяване на катастрофите често виновникът е представен като допълнение, изразено чрез съществително име, като по този начин езикът в репортажите звучи естествено и без конкретизиран образ (*напр. кола блъсна дете*). В съзнанието на зрителя завоалирането на лицето, причинило катастрофата, прикрива вината му и тогава до обществото не би могла да достигне необходимата конкретност, която ще породи и търсеното въздействие. Ако новината бъде представена с други лингвистични похвати и се използва конкретно съществително име (*напр. мъж блъсна дете с колата си*), то тогава с подобно изречение ще се идентифицират деянието и отговорността на извършителя. Според проучване на американските изследователи Келси Ралф, Ейвън Якобучи, Келвин Тигпен и Тара Годард речта, базирана на предмета, посредством който е извършено действието, а не на извършителя на действието е широко разпространена при отразяването на пътнотранспортни произшествия. Според тяхното проучване в 81% от случаите репортажите определят превозното средство като извършител на действието и само в 19% от случаите се отнасят до шофьора (Ralph et al. 2019)¹³.

Липсата на контекст в отразяването на катастрофата, причинена от Георги Семерджиев, също поражда забележки към речевите и стиловите стратегии на медиите. Обикновено новинарските емисии рамкират епизодично събитието, без да го обвързват тематично и хронологично с множеството подобни трагедии, които се случват на практика ежедневно в България. Липсата на смислова и стилова конструкция на подобна новина не би могла да удовлетвори гражданските и моралните търсения както на информирация, така и на обществото. Обикновено убийствата от този тип са представени като изолирани инциденти, което не позволява на читателя, слушателя или зрителя да имат контекст и широка гледна точка, която би създала критично мислене, обществена и най-вече морална отговорност в обществото, с които самият социум да апелира и да настоява за по-големи и систематични промени в законодателството, с което да се формира и възпита и усещането за лична отговорност и възмездие.

В заключение, на базата на анализа на текстове, свързани с катастрофата, причинена от Георги Семерджиев, в която загинаха две млади жени на 22 и 26 години, би могло да се констатира, че незначителни промени в подхода на медиите, при които да бъдат трансформирани определени езикови похвати относно отразяването на катастрофи ще повлияят на възприятията на зрителя и ще оформят моралните и обществените му възприятия към непримиримост към порочния модел на шофиране и нетолерантност към нарушаването на закона, като цяло. Такива незначителни преработки в представянето на катастрофите ще повлияят на това как аудиторията

възприема вината, развива усет при избора на подходящо наказание и се солидаризира със законовите рамки.

Подобно синтактично и лексикално пре моделиране на новините за катастрофи, в които първичната информация се съсредоточава върху водача, би акцентирало върху вината му и би освободило засегнатите пешеходци и потърпевши, като цяло, от каквато и да е вина, която те в изключително редки случаи имат; ще канализира по-ясно и категорично отношение на обществото спрямо възмездие то и наказанието на водача; в по-дългосрочен план ще създаде критерии на обществото към подобряване на пешеходните инфраструктури, пътните инфраструктури, по-подробно и функционално образование на водачите на МПС, по-функционални закони и гражданска отговорност, като цяло. И не на последно място, ще изгради и речева култура у българските журналисти, когато им се налага да отразяват произшествия, аварии и бедствия.

Благодарности. Това изследване е подкрепено от Министерството на образованието и науката по Националната програма „Млади учени и пост-докторанти – 2“

БЕЛЕЖКИ

1. https://blitz.bg/intervyu/krvav-detayl-ot-katastrofata-ss-semerdzhiev-go-zakovava_news898277.html
2. <https://telegraph.bg/krimi/adyt-na-cherni-vryh-smraziavashti-kadri-ot-zhestokata-katastrofa.-bratyt-na-izbiagaliiia-shofior-progovori-nacionalnoto-sledstvie-poemara-zsledvaneto-videosnimki-344829>
3. <https://glasove.com/novini/tezhka-katastrofa-v-sofiya-zaginaha-dve-peshehodki-shofyorat-na-dzhipa-izvarshitel-e-izbyagal>
4. <https://bnr.bg/post/101672749/kameri-sa-zapisali-tejkata-katastrofa-s-dve-jertvi-v-sofia-kadrite-otivat-v-policiata>
5. https://19min.bg/news/novini_8/bivsh-futbolist-ubi-2-zheni-i-izbiaga-ot-katastrofata-168715.html
6. <https://www.bgonair.bg/a/166-kriminalno/272331-dva-dni-predi-adskata-katastrofa-semerdzhiev-otkradnal-gorivo-ot-benzinostantsiya>
7. <https://www.plovdiv24.bg/novini/Bylgaria/Snimka-pokaza-uzhasa-ot-katastrofata-v-Sofiya-pri-koyato-zaginaha-dve-mladi-momicheta-1301639>
8. https://lupa.bg/news/uzhasat-ot-quotcherni-vrahquot-chasti-ot-trupovete-na-dvete-momicheta-sa-razhvarlyani-na-plochkite_185871news.html
9. „Задържаха Георги Семерджиев, убил две момичета в снощната катастрофа“, Информационна агенция БГНЕС от 06.07.2022 г. <https://bgnes.bg/news/zad-rzhakha-futbolista-georgi-semerdzhiev-prichinil-katastrofata-v-sofia/>

10. Bulgaria ON AIR – <https://www.bgonair.bg/a/166-kriminalno/271239-dve-mladi-zheni-sa-zhertvite-na-koshmarnata-katastrofa-v-sofiya-snoshti>
11. БНТ – <https://bntnews.bg/news/tezhka-katastrofa-v-sofiya-vze-zhertvi-kola-se-vryaza-v-metrostanciya-1200620news.html>
12. Bulgaria ON AIR – <https://www.bgonair.bg/a/2-bulgaria/271237-izvanredno-adska-katastrofa-v-sofiya-peshehodtsi-sa-ubiti-na-myasto-kola-gi-pomete-pri-podlez-na-metroto>
13. Материалите са ексерпирани от следните национални и онлайн медии: БНТ, НОВА телевизия, BulgariaONAIR, БТВ, БНР, информационна агенция БГ-НЕС, „Гласове“, „Телеграф“, blitz.bg, lupa.bg, plovdiv24.bg, 19 min.bg

ЛИТЕРАТУРА

- ВЕЛЕВА, М., 2005. *Текст и стил*. София: Авангард Прима.
- МИЛАНОВ, В.; СТАЛЯНОВА, Н., 2014. *Езикови портрети на български политици и журналисти. Част 2*. София: Парадигма.
- RALPH, K.; IACOBUCCI, E.; THIGPEN, C.G.; GODDARD, T., 2019. Editorial patterns in bicyclist and pedestrian crash reporting. *Transp. Res. Rec.*, vol. 2673, no 2.
- JEANIS, M.N.; POWERS, R.A., 2017. Newsworthiness of missing persons cases: an analysis of selection bias, disparities in coverage, and the narrative framework of news reports. *Deviant Behav.*, vol. 38, no 6.

REFERENCES

- VELEVA, M., 2005. *Tekst i stil*. Sofia: Avangard Prima.
- Milanov V.; Stalyanova N., 2014. *Ezikovi portreti na bulgarski polititsi i zhurnalisti. Chast 2*. Sofia: Paradigma.
- RALPH, K.; IACOBUCCI, E.; THIGPEN, C.G.; GODDARD, T., 2019. Editorial patterns in bicyclist and pedestrian crash reporting. *Transp. Res. Rec.*, vol. 2673, no 2.
- JEANIS, M.N.; POWERS, R.A., 2017. Newsworthiness of missing persons cases: an analysis of selection bias, disparities in coverage, and the narrative framework of news reports. *Deviant Behav.*, vol. 38, no 6.

Acknowledgements. This research is supported by the Bulgarian Ministry of Education and Science under the National Program „Young Scientists and Postdoctoral Students – 2“

THE DISASTERS – LINGUISTIC PORTRAIT OF THE MEDIA SENSATION. MANIPULATIVE AND COMMUNICATIVE STRATEGIES IN THE COVERAGE OF CAR ACCIDENTS IN BULGARIA

Abstract. In the last few decades, Bulgaria has been among the leading countries that lead the charts for the most victims in car crash accidents. Aggressive behavior on the road is due to several factors – dysfunctional traffic control to impose sanctions and to enforce the law in all its severity, poor road infrastructure, poor training of young drivers, poor education in general and dysfunctional awareness of society, for which the most the media is largely to blame because of its manipulative and communicative strategies in the coverage of car accidents in Bulgaria. The present study traces the role of the media in the coverage of such news to the society, as well as a detailed linguistic analysis of the reports, texts and broadcasts reporting on the road accidents.

Keywords: media; linguistics; road accidents; society; victims; manipulative strategies; syntax

✉ **Dr. Margarita Gerginova**
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Sofia, Bulgaria